

DİN^{VE}HAYAT

TDV - İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ
DERGİSİ
SAYI: 2 - YIL: 2007

YAYIN YÖNETMENİ
Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Kadriye AVCI ERDEMİLİ

EDİTÖR
Kerime CESUR
kerime.cesur@gmail.com

YAYIN EKİBİ
Abdülkarim YATĞIN
Ahmet BENŞİZ
Davut ÖZGÜL
Emine ARSLAN
Kerime CESUR
Mehmet YÜKSEL
Mustakim ARICI
Salim SELVİ
Sümeyye PARILDAR

TASHİH
Ahmet KARATAŞ

REKLAM SORUMLUSU
Ömer Faruk ŞENTÜRK

GRAFİK TASARIM
ABY AJANS
0212 531 37 87

BASIM YERİ ve TARİHİ
TDV Yay. Mat. ve Tic. İşl.
Ostim Ömek San. Sit.
1.Cad. 358. Sk. No:11
Yenimahalle / ANKARA
Tel: (0312) 354 91 31
Faks:(0312) 354 91 32

ISBN:978-975-389-505-7
Ankara 2007

DAĞITIM
TDV Yay. Mat. ve Tic. İşl. İstanbul 1.Şb
Klodforer Cad. No:14/1 Divanyolu
Eminönü/İSTANBUL
Tel: (0212) 518 46 04
Faks: (0212) 518 83 07

Yayınlanan yazıların hukuki-bilimsel
sorumluluğu yazarlarına aittir.

PARA İLE SATILMAZ

Editörden

Bismillâhırrahmânırrahîm

Rabbimize sonsuz hamd, Efendimiz'e salât ve selam olsun.

İstanbul Müftülüğü'nün özel dizi olarak başlattığı yayınların ikincisi ile karşınızdayız. Birinci eserimiz yayın grubunun yoğun çalışmasıyla Peygamberimizin doğum yıldönümü münasebetiyle yapılan etkinlikler çerçevesinde Nisan ayında "İnsanlığın Tükenmeyen Ümidi Peygamberimiz'e" ithafıyla huzurlarınızda olmuştu. Başta Diyanet İşleri Başkanımız olmak üzere eserin kendilerine ulaştığı ilim adamlarımız ve Diyanet mensubu görevlilerimiz beğenilerini, takdirlerini ve tekliflerini ifade etmişlerdir. Bunlar bizim için sizlere daha iyiyi sunabilmek ve eksiklerimizi giderebilmek adına teşvik edici unsur olmuş, gayretimizi arttırmıştır.

İsmi *Hikmete Çağrı* / Yaratın Rabbinin Adıyla Oku olan ikinci eserimiz, Kur'an eğitimi tarihi, ilk dönemden itibaren başlayıp devam eden hâfızlık müessesesinin önemi ile hâfız olma yöntemleri, tarih boyunca öğrenci öğretici profilinin sunulması, din adamının toplum içindeki saygınlığı, Kur'an öğretiminde veli-öğrenci-öğretici ilişkisi, yaz Kur'an kurslarında veli sorumluluğu gibi Kur'an'ın talim ve hıfzına dair faydalı olacağını umduğumuz makalelerin yanında; Kur'an'ın anlaşılmasına ve Kur'an'ın edebiyat, sanat ve müsikeye yansıyan yönleri ile ilgili olmak üzere, alanında yetkin yazarlar tarafından kaleme alınan 30'u aşkın makaleyi içermektedir. Ayrıca Kur'an eğitiminde bir ekol olan Abdurrahman Gürses Hocaefendi'yi konu edindiğimiz portre bölümümüzün ve İstanbul kurrâlarından Miktad Temiztürk ile yaptığımız söyleşinin zevkle okunacağı kanaatindeyiz. Ecdadımızın Kur'an'a gösterdiği hürmetin örneklerini ve İstanbul Müftülüğü'nde muhafaza edilen taş baskılarla ilgili makaleleri ise arşiv bölümümüzde sunuyoruz.

Bilindiği üzere Diyanet İşleri Başkanlığı okulların tatile girmesiyle ilköğretimi tamamlayan çocuklarımızın, başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere, aynı zamanda akaîdimize ve ahlâka dair temel bilgileri öğrenmeleri için yurt çapında Yaz Kur'an Kursları dönemini başlatmaktadır. Kısıtlı zamanda verilecek olan bu eğitimin çocuklarımızı sıkımdan yapılabilmesi ve istenilen düzeyde verimin alınabilmesi için öğretici, öğrenci ve veli işbirliği zaruri olmaktadır. Bir yanıla bu amaca da yönelik olmak üzere yayınladığımız eserimizin faydalı olmasını ümid ediyoruz. Bu eserin oluşmasında fikirleri ve makaleleri ile katkıda bulunan değerli akademisyenlere, fotoğraf arşivini bizlere sunan Sayın Halit Ömer Camcı'ya, minyatürlerin temin edilmesinde her türlü kolaylığı sağlayan TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphane Müdürü Sayın Fatih Çardaklı'ya ve personeline, Diyanet çalışanlarına, yazılı ve görsel malzeme sağlanması, yayına hazırlık, baskı ve tasarım süreçlerinde katkısı olan herkese şükranlarımızı sunuyoruz.

Allah'ın çalışmalarımızı hayırlı ve bereketli kılması ümidiyle...

Dinî, Ahlâkî ve Tarihî Bir Bilinç Oluşturmada Zengin Bir Alan KUR'AN KISSALARI

**aşanılan Olgulardan Bir Tarih
Bilincine Yükseliş ya da Kur'an'da
Kissalar**

Kur'an, ötelere ötesinden nûr şelâleleri... Hakikat kaynağı Nihaî Mâlik ve Melik (el-Ahîr)'in, yaratılmışlar küresine inen ışıktaki demetleri... Ne olduğumuzu, ne olacağımızı bize öğreten varlık ve yaratılış Kitabı... Nâmütenahî ve Muteâl oluş madeninin, muayyen bir an ve tarih kesitinde, bu günden geleceğe yolumuza tutulan bir ışıltı... Elimizden tutarken, gönlümüze ve aklımıza yeni imkân ve boyutlar ekleyen; tarihin

büklümleri ve küllenmiş dehlizlerinde bize aynı diriltici bir solukla mihmandarlık yapan; zamanlar arası o dönülmez ve telafi edilemez mesafeleri, seziş, kavrayış ve tefekkür kıvılcımlarıyla bir anda bize yakınlaştıran, vahyin, şehâdet âleminde bir söz çerçevesinde sonsuz tecellisi...

Kur'an bize mahiyetimizi, varlık mebd' ve me'âdımızı; yine, ne ve nasıl olmamız gerektiği hususunu anlatıp öğretirken, Rabb'in katından gelmiş bir emirname olduğunun göstergesi olarak, anlatım ve sunumlarında, birbirini tamamlayıcı ve mükemmelleştirici bir üslupla,

Kur'an'ın tarih nosyonuna özgünlük katan da, onun, tarihi, bakışlarımızda bir ibret ve dersler sahnesine dönüştüren, didaktik ve bilinçlendirici üslubudur. Kısaca belirtmek gerekirse, Kur'an'ın kıssalar nakletmesi, baştan sona ibret ve irşâd gayesi taşır; bu ise ancak ilâhî ve uhrevî amaçlı bir tarih irdelemesi olarak değerlendirilebilir.

çeşitli ifade biçimlerini kullanan; bir yandan, geçmişe karışmış olayları sunan, diğer taraftan ise kendi hedef ve misyonuna özgü bir çerçevede çarpıcı örneklemeler eşliğinde, ilâhî Mesaj karşısında insanın duruşunu da teşhir eden, ilâhîlikle damgalı, erişilmez bir edebî şaheser! Aşkınlığın insanlığa bir tenezzülü ve iltifâtı olmasının göstergesi olarak 'kelâm' diye nitelenmiş bulunan (et-Tevbe, 9/6; el-Fetih, 48/15); bu yönüyle de, 'insan-dil-dünya' üçgeninde, sözcüklerle anlatım süreçlerinin bütün üslup özelliklerini hâvî olan Kur'an, geçmiş tarihin özgün bir sunumunu da, 'kıssa' sözcüğü altında söz dokusunun önemli bir unsuru olarak kullanır. İlâhî maksat ve hedeflerin fert ve toplumlara özümsetilmesinde etkin bir araç olarak karşımıza çıkan bu tarihsel sunumlarda her tasvir; her çılgılık ya da sükût; her konu, her îma ve her yergi, sadece, ilâhî iradenin beşeriyete takdimi yolunda bir vasıta olarak tecelli eder.

Kur'an'ın bu sunumlarını, alelâde hikâye ve tarihsel olayların kronolojik sunumundan ayıran ve onu özgün bir forma kavuşturan da, işte ondaki, ilâhî amaç doğrultusundaki teleolojik bu betimleme mantığıdır. 'Zaman – mekân – şahıs' düzleminde gerçekleşmiş olguların ilâhî gayeler ve maksatlar parametresi doğrultusunda, kendi hususî ve müstesnâ tertibiyle sunuluşudur burada söz konusu olan. Salt olgusal ve tasvirî bir sunum olmayıp, ahlâkî bir oluşumu, bilgisel

bir yükselişi, toplumsal bir uyanışı hedefleyen yüksek düzeyli panoramalar...

Kıssaların dünyasında biz, artık geride kalmış olaylar örgüsüne doğru, zihnimiz, kalbimiz ve ahlâkî duyarlılığımızla bir hamle yapar; bilinçli ve ahlâkî bir varlık olarak, bir süreliğine kendimizi o olayın (kıssa) bir yerine yerleştirir; onda yaşar, onun içinde yüksek hislerle donandıktan sonra, sonunda kendi tarihsel zamanımıza döneriz. Beyin kıvrımları ile kalbin mahrem ve derin köşelerinde oluşan bilgi ve bilinç kıvılcımları, şimdiki bu tarihsel ânımızda bizi derin etkisi altına alarak, benimizde ve iç mekânımızda yüksek düzeyli bir değişim ve aşkınlığa açık uçlu bir tekâmül başlatır. Bu, 'bâtın'ın 'zâhir'e hükmetmesi; var oluşsal devrimin, iç merkezden dış varlık katmanlarına doğru gerçekleşmesi gereğine de bir vurgudur; çünkü, "Bir toplum kendinde olan durumu değiştirmedikçe, hiç şüphe yok ki, Allah da o toplumda olan hali değiştirmez." (er-Ra'd, 13/11) Böylece, mesajın iletilmesi bakımından ehemmiyeti olmayan ikincil unsurlardan (şahıs, yer isimleri, tarih saptaması, olgular silsilesi, vb.) tecrit edilen Kur'an'ın kıssa sunumları, mümin için, bu günden yola çıkarak geçmişin bir okunuşu; diğer yandansa, tarihsel ve bilinçsel bir süreklilik ve kesintisizlik algısı içinde, aktüel dünya ile geleceğin insanî ve erdemli bir inşa projesi haline gelir. Kur'an'ın tarih nosyonuna özgünlük katan da, işte onun,

Hz. Süleyman ve Seba kraliçesi Belkas

tarihi, bakışlarımızda bir ibret sahnesine dönüştüren, didaktik ve bilinçlendirici üslubudur. Kısaca belirtmek gerekirse, Kur'an'ın kıssalar nakletmesi, baştan sona ibret ve irşâd gayesi taşır; bu ise ancak ilâhî ve uhrevî amaçlı bir tarih irdelemesi olarak değerlendirilebilir.¹

Kur'an-ı Kerîm'deki kıssaların tarihsel olarak gerçekleşip gerçekleşmedikleri tartışmasına girmeden şunu vurgulamak gerekmektedir: Kur'an'da egemen olan aşkın mantık ve ifâde özgünlüğü hep gerçeklerden hareket etmektedir.

Kendisini de 'Hak', yani 'var olan, gerçeğin bizzat kendisi ve varlığı kendinden' olarak niteleyen Allah, insanî, ahlâkî, tarihî, dinî bir takım hakikatlere, evrensel ilkelere dikkat çekerken, asla vücûda gelmemiş ve dünya boyutunda tahakkuk etmemiş, hayalî bir takım kurgular üzerinden hareket etmez. Bunu, Kur'an'ın efsâne, mitoloji ve ütopya gibi kurgusal olan ürünlerin hilâfına, fert ve toplumlarda gerçekleştirdiği çok boyutlu değişim ve dönüşümler de kanıtlamaktadır zaten. Bunlarla Kur'an arasındaki derin fark da işte burada kendisini gösterir. Çünkü mitoloji ve ütopyalar, tarihsel bir zemine istinat etmeyen, tamamıyla hayalî, ferdî ya da kolektif şûûr tarafından meydana getirilmiş tasarımlardır. Bu sebeple de, efsâne ve ütopyalarda anlatılan cezp edici, göz kamaştırıcı sahneler duygu ve özlemlerimizi aşırıca kamçılamanın

ötesinde, bize, uygulayıp gerçekleştirebileceğimiz tarihsel hiçbir model sunamamakta; fert burada, estetik ve ebedîleştirilmiş bir şimdi içinde donakalmaktadır.²

Kur'an-ı Kerîm kıssaları anlatırken, şahısları merkezîleştirmeyen bir Kitab'tır. Aksine şahıslar, model haline getirilmek, derken hayatta gerçekleştirilmek istenen ideal, ilke, itikat ve ahlâkî öğretiler için sadece birer araç ve unsur statüsündedirler. Bu noktada eğer kahramanlardan söz etmek gerekirse, bunlar

ancak, kimi şahsiyetlerle özdeşleşmiş olan ilkeler, ahlâkî, dinî hasletler, insanlığa büyük katkıları olmuş soylu jestlerdir, imajlardır. Söz gelimi, Yûsuf suresindeki kahramanlar, Yûsuf, babası Yakûb; Yûsuf'un kardeşleri; Yûsuf'u Mısır'a taşıyan kervan ve kervandakiler, Mısır Melik'i / Aziz'i, Melikin eşi, zindan arkadaşları değil; tam tersine bu kişiliklerde simgeleşmiş olan davranış değerleridir; ahlâkî erdemlerdir; tutkular, önüne geçilemeyen eğilimler, asîl insanî duyarlılıklardır, vefâdır, hıyânettir... Bu açıdan bakıldığında Yûsuf kıssasında baş kahraman ve iyi karakterleri, iffettir, dürüstlüktür, vefâdır, sadakattir; eriyen bir kalptir, şefkattir; beşerî estetik ve cemâldir. Negatif karakterler ise, kıskançlıktır, metâyâ tamahtır, zengin olma tutkusudur; ölümcül ve ruhu aşağıya doğru çeken ihtirasların (nefs-i emmâre) yakıp kül eden alevidir; şehvettir.

Soyut güçlerin savaş sahnesini andıran Yûsuf kıssasında, yenen ve yenilenler de vardır. Ve ilâhî tarih betimlemesinde hep görüldüğü üzere, burada galip gelen, olumlu değerlerdir; imân, iffet, sadakat, dürüstlük, cömertlik, nefis arzuları yerine getirmede ölçülülük, bağışlama.

Kıssalar dünyasında karşımıza çıkan Karun, mîlat öncesi bir tarih ve toplum kesitine gönderir bizi, bir bilinç hızı ve şok dalgasıyla. Karun, yani, dünya ve metâyâ yapışmış, onunla özdeşmiş bir karakter. Kıssanın kurucu üç ayağı: Karun, anahtarları taşınamayacak denli çok ve ağır hazine odaları ve içindeki hazineler ile Karun'a gıpta ve hasetle bakan halk. Ölümcül tutum: Karun'un, zenginliğiyle böbürlenmesi, dünyanın metâi ve gücü arkasına sığınarak, her şeyi kendine mal etmesi: istiğnâ veya yıkıcı

narsizm. Hüsrarla bitecek ikinci sahne: Güç ve görkemiyle karşılına dikildiği toplumun, metâ fetişizmini çağrıştıran bir yerinme ve sızlanmayla, derinden derine Karun'a öykünmesi ve onu modelleme çırpınışı. Ah gaflet, ne de ölümcülsün sen! *"Keşke bizim de Karun'un gibi servetimiz olsaydı. Adamın amma da şanı varmış, keyfine diyecek yok!"* (el-Kasas, 28/79). Bu sırada, sahneye düşen bir nur, eşya ve dünyanın gerçek yüzüne yansıtılan bir projeksiyon: İlim ve erdem sahiplerinin fizik ötesine ve âhiret hakikatine göndermede bulunan çılgılık gibi vurgusu: *"Yazıklar olsun size! İman edip güzel ve makbul (sâlih) işler yapanlara Allah'ın cennette hazırladığı mükâfat elbette daha hayırlıdır. Buna da ancak sabredenler nail kılınır"* (el-Kasas, 28/80). Sondan bir önceki perde: Benlik kulesine çekilme, metâin hakikatine yabancılaşıp (istiğnâ) kendini onunla tanımlama, Evvel ve Âhir olan Allah'ı unutma ve inkâr suçunu (cürüm) işlemenin acı sonu olarak, Karun ve yandaşlarının yerin dibine geçirilmesi. Dünyevî güç ve saltanat kuşunun bir kez daha elden kaçması. Ve son sahne: Daha önce Karun'a öykünen, onun yerinde olmak için can atan kimselerin itirafları: *"Vah bize! Meğer Allah dilediği kimsenin rızkını bol bol verir, dilediğinin rızkını kısırmış. Şayet Allah bize lütfedip korumasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Vah vah! Demek ki gerçekten kafirler iflah olmazmış!"* (el-Kasas, 28/82).

Burada şöyle bir tespiti yapalım: Tarih ve toplum gerçekliği, görünürdeki boyutuyla olgusal, yani maddî ve fiziksel bir özellik arz etse de, en gerideki kurucu, yönlendirici ve oluşturuca unsur; insanî ve ma'serî niyetlerdir, tasarılar, inanışlardır!

İslâmî terminolojiyle söylersek, vahiy değerlerine îman ve teslimiyettir. Nitekim, beşerî bilimleri sistemleştirme çabalarının meşhur düşünürlerinden Dilthey'e göre de, tarih dünyasına konu olan olgular, insan ruhundan, insanın iç hayatından kaynaklanan olgulardır³ Niyetler ile eylemler arasındaki böylesine zorunlu bir münasebet ve süreklilik, hatta determinist bir ilişkinin varlığı yadsınamaz olunca, şunu kuvvetle belirtmeliyiz ki, îman ve onun taçlanışından filizlenecek bir tarihsel açılım ve medeniyet, ancak ve ancak bir esenlik, bir kurtuluş ve bir mutluluk tezahürü olacaktır. Bu merkezî hakikate dikkat çekmek için olsa gerekir ki, îman ve tevhîd ilkesinin sonsuz kurtarıcı özelliğini vurgulamak amacıyla, Mağara Ashabı'ndan, Yedi Uyuyanlar Kıssası'ndan söz edilmiş; onların kişilikleri ve îman jestleri etrafında, Allah'ın, inanan fert ve topluluklara olan nâmütenâhi yardımı, ihsân ve ikrâmı vurgulanmış; îmansızlıktan îman erdemine hicret etmenin kendine özgü bir örneği sunulmuştur (el-Kehf, 18/ 9-22, 25).

Netice itibarıyla diyebiliriz ki, geçmişî anlamamıza yararlı olmasının yanı sıra, daha da önemlisi, orada yaşananlardan dersler alarak, aynı hatalara düşmemek; giderek daha da mükemmelleşen bir toplum oluşturmak, gelişmeye ve erdeme açık davranış ölçülerini belirlemek, öte yandan, hem madde hem de mânâ açısından tam ve kâmil bir mertebeye yükselebilmek yolunda, kıssalar bize somut gerçeklikler sunmaktadırlar. Tarihin iç ve dış dinamikleri, insanların yükseliş ve yok oluş süreçleri, zaman unsuruna direnmenin ilahî

ilkeleri vb. konularda canlı örneklemler yaparak bizleri, gâyeli bir var oluş ve hayat ritimleri arasında eğitmek suretiyle, gerçeği gösteren bir tarih felsefesi; ilâhî merkezli bir tarih şuuru meydana getirmektedirler. Tarih felsefesinin sözcükleriyle belirtmek gerekirse, öngörülemez ve kestirilemez özellikteki tarihsel geleceği, 'bütün'e odaklanmış bir bakışla: Wittgenstein'in o muhteşem ifadesiyle 'sub specie aeternitatis' [Ebedî bakış altında, yalnızca ve hep şimdide gören]⁴ bir görüşle görebilme sezgisini inşa ederler.

Böylece, tarihsel olguları, arkaik sahneler ve veriler olarak değil, mesajlar yüklü iletiler olarak kabul edip, dinamik bir var oluş çerçevesi içinde takdim etmektedir. Zira, "İnsana, vakalar kadar hiçbir şey gerçeği gösteremez. Buna uyararak geçmiş milletlerin ilim, cehalet, kuvvet, zaaf, şeref, zillet durumlarını ve bunların sebeplerini incelersek, bizlerde mevcut olan iyi veya kötü davranışlarımıza karşı elbette tesir edecektir."⁵

1) bk. Muhammed Halefullah, *el-Fennu'l-Kasas fi'l-Kurân*, Kahire 1972, s. 44, 45, 122. 2) Jean Servier, *Histoire de l'Utopie*, Gallimard 1967, s. 347. 3) Kâmuran Birand, *Manevi İlimler Metodu Olarak Anlama*, Ankara 1960, s. 3. 4) Ömer Naci Soykan, *Felsefe ve Dil (Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma)*, İstanbul 1995, s. 19-23. 5) İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Ankara 1971, s. 168.

